

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 75 (1990)
Heft: 2

Artikel: Acziun "affons dalla via" : in "agid" disviau
Autor: Caprez, Hans
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881585>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

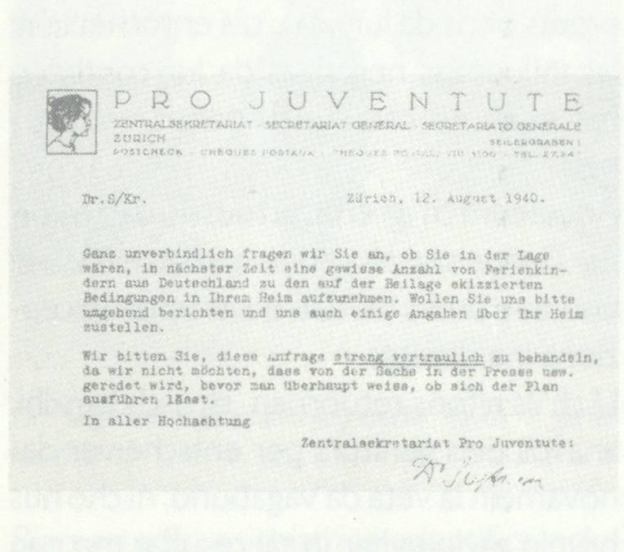
Download PDF: 16.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

A C Z I U N
 « A F F O N S
 D A L L A
 V I A »

In «agid» disviau

H A N S C A P R E Z

Turitg, ils 30 d'october 1990, Casa dil marcau. En preschientscha da Josef Estermann, president dil marcau ed avon ina gronda raspada pren il cau dils vagants svizzers, Robert Huber il plaid. «Quella exposiziun havein nus sezs concepiu, ella duei menar ils sesents viaden el mintgagi da nies far e luvrar e leventar la capientscha vicendeivla.»

President Josef Estermann fa il beinvegni e dat l'entschatta all'exposiziun cul sempel tetel «Ils Vagants». Ils ezs ein arrivai en roschas a Turitg ed astgan esser satisfatgs. Cun quei act official han els fatg in pass anavon silla via carpusa enviars la renconuschientscha sco minoritad etnica e culturala svizra. Per l'emprema gada han els

la pusseivladad da sepresentar publicamein, e quei gest sut il patronadi dil marcau da Turitg e dalla confederaziun.

Gia diesch meins avon haveva cusseglier federal Flavio Cotti retschert en audienza ina delegaziun da vagants en casa federala. Finamira dalla discussiun: anflar mieds per mitigar il grev entiert commess d'ront decennis d'autoritads politicas e socialas enviars ils vagants.

In sguard anavos. Alla fin da mars 1987 enquera il historicher turitges Tumasch Huonker egl archiv federal actas en connex cun la persecuziun dils vagants ni Jenischs en Svizra. En las actas cun l'enumeraziun E 3001 (A) anfla el ina genealogia (Stammbaun) cun 177 numms da geniturs, affons, fargliuns, cusrins ed auters parents. Ed en las «explicaziuns e remarcas» tier quella genealogia fuva vegniu scret: «Questa famiglia representa senz'auter ina dallas mendras rateinas denter ils vagants.»

La genealogia era aschuntada ad in'instanza per subsidi dalla fundaziun Pro Juventute al cussegl federal. Proposta dalla Pro Juventute: La confederaziun duei gidar a financiar expensas per agid social enviars affons da famiglias svizras che meinan la veta da vagants.

Suttascret l'instanza veva il president dalla Pro Juventute Ulrich Wille, fegl dil general e pli tard sez ault offizier ell'armada svizra. Ils acts accumpignonts (genealogia, gliesta cun ils numms dallas famiglias vagontas en Svizra, retschercas etc.) haveva dr. Alfred Siegfried mess ensemen. Siegfried fuva da quei temps — ins scriva ils 1926 — schef

dall'ovra «affons dalla via», ina partiziun che fageva part alla fundaziun Pro Juventute.

Dr. Siegfried interquera affons jenischs ch'el ha mess sut ugardia. Ca 1950

La confederaziun gida, e cun quei entscheiva ina acziun che porta ufficialmein il tetel «agid per affons». En ver Paid ha l'acziun persecitau autras finamiras. Ins vuleva cumbatter ed extirpar la moda da viver dils Jenischs, cunzun il vagar. Autoritads ed ils responsabels dalla Pro Juventute consideravan il vagar per ina malsogna prigulusa che lavaghi il carstgaun e savessi era sclavinar veta e morala dils burgheis sesents.

Damai che docter Siegfried e ses gidonters spitgavan negin «migliurament» dils vagants pli vegls seconcentrescha l'acziun sils affons. Quels tuccavi da prender naven als geniturs schi baul sco pusseivel, il meglier quasi gia ord tgina.

En in referat avon ugaus ed assistents so-

cialis circumscriva Alfred Siegfried il coc da siu «program»:

«Tgi che vul cumbatter cun success la vagantitad sto empruar da disfar ils ligioms familiars dils vagants ed el sto — aschi dir che quei po parer — scarpar dapart la cuminonza familiara. In'otra via dat ei buc. Ils aspects da reussir ein mo lu favoreivels, sch'ils affons san vegnir tschaffai ils emprems onns da lur veta, pia entochen che las influenzas negativas da lur contuorn han buca gia caschunau donns irreparabels.

Adina cura ch'igl ei buca reussiu dad eliminar l'influenza dils geniturs e dad evitar lur visetas e brevs hai dau quasi senza excepziuns ina disfatga.

U ch'ils affons retuornan, strusch carschi, anavos tiels geniturs per entscheiver danovamein la veta da vagabund, ni che nus havein saviu evitar in tal resultat mo cun metter els sut ugardia ni cun internar els. Talas mesiras selain denton mo realisar, sch'ils pertuccai ein psicopats ni debils.»

Damai che Alfred Siegfried considerava quasi tuts vagants per debils e psicopats ein tschiens da ses «clients» curdai sut ugardia ni vegni internai per part duront meins ed onns en clinicas, casas da correcziun ed en perschuns.

Per quei ch'ils vagants «segidan e sustegnan in l'auter» taxava Siegfried cunzun gruppas dad els per «ina pussonza prigulusa».

Prigulusas fuvan tenor Siegfried ed auters experts e perscrutaders dils vagants cunzun las dunnas. Ellas dettien vinavon il schierm nuscheivel dalla vagantitad. Ellas

ein prigusas era per umens sesents, han ni tegn ni turpetg ed ein munidas d'ina sexualitad sfrenada.

Dr. Siegfried meina affons jenischs davos il garter. Ca 1950

Biars «studis» psychiatrics/scientifics inclusiv genealogias da famiglias da vagants ein vegni fatgs da differentis cau-miedis dalla clinica Waldhaus a Cuera.

Sin quei substrat da pregiudezis ed intolleranza enviars in'otra maniera da viver ha l'acziun pils «affons dalla via» saviu luvrar duront decennis. L'ovra ha gudiu il susteniment dallas autoritads federalas, cantunalas e communalas e per part schizun dallas dertgiras.

Pér 1973, suenter che la periodica «Der schweizerische Beobachter» ha giu mess alla glisch la problematica da quei «agid» disviau, ei la Pro Juventute vegnida sut squetsch ed ha stuiu dismetter sia ovra. Aunc oz, varga vegn onns suenter quels eveniments, piteschan tschiens e tschiens

da vagants dils donns e mals caschunai da quell'acziun.

Per semeglia Heinz Kollegger, oriunds da Vaz, oz president dall'organisaziun «Naschet Jenische». Quella organisaziun ha per mira da mitigar il malgest succediu. Per quei intent stat ella en contact cun instanzas cantunalas e federalas. Retscherchas fundadas dueien illuminar tut ils aspects en connex cun l'acziun «affons dalla via» ed autras persecuziuns dils vagants en Svizra.

Heinz Kollegger ei sez pertuccaus dall'acziun. Ensemen cun sis fargliuns eis el vegnius separaus l'entschatta dils onns tschunconta da ses geniturs. Sco las actas ch'ei ussa avon maun muossan, ei quella acziun encunter la famiglia Kollegger stada beinpreparada. Plein speronza scriva la menadra digl uffeci districtual «Alvra» alla Pro Juventute giu Turitg: «Uss mon jeu suenter als uffecis ed agl uffeci tutelar scol sprer suenter las gaglinas. Speronza essan prest aschilunsch che nus sappien tarmetter a Vus l'entira cumpagnia.» Schegie che la cumissiu tutelara haveva attestau, ch'ei setracti dad «affons bravs e nunlavagai», eisi buca vegniu fatg opposiziun encunter la deportaziun dils affons. Schizun la protesta dils scolasts, ins dueigi laschar ils affons en vischnaunca, ha fritgau nuot. Suenter ch'ils affons ein stai sut tutela dalla Pro Juventute scriva il responsabel a sia gidontra en Val d'Alvra: «Per l'ina gratulein nus per Vossa victoria ella fatschenta Kollegger. Quella gada haveis pudiu suren stupentamein, e nus vulein sperar che tut semidi pil bien dils affons.»

«Pil bien dils affons.» Mintga ga cu Heinz Kollegger legia quels plaids vegn el tschafaus da gretta e tristezza interna. «Nus essan vegni tractai sco sclavs, vein fatg onns ora ils fumegls, vein purtau il bul d'esser debils, senza character ni psicopats. Ei han serrau en nus onns ora en casas d'affons, impediù tuts contacts culs geniturs ni parents en libertad. Paupra quel che serebalzava, el vegneva turzegiaus ni internaugia cun 17, 18 onns en casas da correcziun ni perschuns.

Per semeglia Teresa Grossmann-Häfeli. Entochen avon dertgira federala batta ella per il dretg da silmeins saver visitar ses tschun affons che l'ovra «affons dalla via» veva priu naven ad ella. Ils arguments per saver privar la mumma da lur affons: Teresa Grossmann-Häfeli seigi ina schluonza, ina dunna debila che sappi buca educar ses affons.

En verdad vuleva la dunna che posseda aunc oz attestats da conduita senza macla nuot auter che viver tenor las usanzas dils Jenischs. Suenter la deportaziun han ins midau ils nums dils affons, ina feglia ei vegnida dada libra all'adopziun — era quei senza consentiment ni orientaziun dalla mumma.

«Suenter che la dertgira federala ha giu refusau miu recuors hai jeu pers tutta confidanza en la justia. Jeu erel tut desperada,» seregorda la dunna.

Dapi entgins meins ha Teresa Grossmann saviu prender investa ellas actas. Ei semuossa ch'ina representanta dalla Pro Juventute veva priu contact discusamein cun in derschader federal per dar ed ob-

tener informaziuns en disfavur dalla mumma. Terese Grossmann ha silsuent gnanc giu la pussevividad da prender investa ella scartira processuala dalla Pro Juventute. Ell'istanza alla dertgira federala scriva Pro Juventute: «La decisiun en quella caussa ei da grond'impurtonza per la lavur dall'ovra «affons dalla via». Sch'ins acceptass il plogn dalla mumma fuss la lavur digl ugau engrevegiada ni dil tuttafatg disfatga. La cuntinuaziun dall'ovra fuss strusch pli pusseviva.»

Suenter quels contacts dalla Pro Juventute cun la dertgira federala fuvu la mumma senza schanzas. Ella ha buca saviu inoltrar cuntermussaments, la dertgira ha decidiu sin fundament dad actas manipuladas ed incumpletas. Ils contacts culs affons ein restai interruts per adina. Ils derschaders a Losanna han cartiu senza dubis allas indicaziuns dalla honorabla fundaziun.

A caschun da sias retschercas ha Teresa Grossmann anflau auters acts discriminants che fan tut sterment. Els pertuccan il bab dils affons.

Quel fuvu persequitau gia da buob. En in avis a biaras staziuns da polizia stat scret: «Il buob — el veva lu 10 onns — vegn accumpignaus da siu frar ed ei scappaus da ses geniturs nutriders. Schegie secrets ora el feagl d'annunziar da polizia eis el buca vegnius anflaus. Per l'arrestaziun dil buob metta igl ugau a disposiziun ina premia da 100 francs.» Ei setracta cheu buca d'in eveniment singular. Repetidamein ein buobs e mattatschas ed entiras famiglias da vagants vegni scatschai per l'entira Svizra entuorn, notabene senza haver commess

delicts. Era Teresa Grossmann ei stada meins ora fugitiva en l'atgna patria per mitschar dalla persecuziun.

La giurista Franca Trechsel da Berna, commembra dalla cumissiun che metta a disposiziun als vagants lur actas, ei profunda-
meins commuentada: «Quei fa pareta dad esser stau ina catscha sistematica sin Jenischs. Jeu hai legiu en las actas caussas ordvart discriminontas. Tuts Jenischs ein tenor las actas negligents, viziis e senza retenientschas sexualas. Jeu seregordel dad ina passascha en actas, nua che talas caussas ein schizun attribuidas ad ina mat-tatscha da dus onns. Ed ussa ch'jeu enco-nuschel ils pertuccai vesel jeu: strusch en-zatgei constat.»

Cunzun las giudicaziuns arisguard la sexualitad sepresentan oz en ina glich che fiera liungas umbrivas sils responsa-bels dall'acziun «affons dalla via». Biaras dunnas d'origin jensch pretendan ch'ei seigien vegnidas surduvradas sexualmeins en casas d'affons, instituts e famiglias nu-tritivas. Tals plogns ein mai vegni intercur-ri da rudien, il cuntrari: els valevan sco mussament pil character lavagau dallas mattatschas e giuvnas jenschas.

Las actas ch'ei uss avon maun muossan silmeins en in cass ch'in ault funcziunari dalla Pro Juventute — ha commess abus sexual cun mattatschas e giuvnas che fu-van confidadas a sia tgira. En dus cass se-tractava ei era da giuvnas che fuvan sut tgira dall'acziun «affons dalla via». Bein ei il culpont vegnius truaus a dus onns e miez casaforz. Las giuvnas pertuccadas da deri-
vonza jenschas han denton survegniu

negin susteniment ni assistenza psicologi-
ca. Cuntrari, quels eveniments turpegius han ils responsables empruau da tener discus.

Uss, vegn, trenta, gie tschunconta onns pli tard, han ils pertuccai finalmeins la pusseiv-ladad da s'occupar dil vargau. La separa-ziun dils geniturs e fargliuns ha caschunau grevas plagas. Biars anteriurs affons dall'acziun «affons dalla via» ein turmentai da temas, depressiuns ed auters pro-blems psichics. Aunc uss s'entaupan far-gliuns e parents ord differentas famiglias separadas per l'emprema gada. Quei se-veser ei cumpigliaus cun plascher mo era cun profundas emoziuns. «Quei ch'ei ve-gniu destruiu en nos'affonza san ins buca pli reparar, silpli mitigar», gi Heinz Kolleg-ger.

Plaz per las rulottas dils Jenischs. Enzennas positivas. Bonaduz 1989.

Dat ei pils vagants svizzers in avegnir pli sulegliv, cun dapli toleranza, cun reconu-schientscha da lur atgnadads culturalas e socialas. Cheu e leu semuossan enzennas positivas, per semeglia la decisiun da diffe-rentas vischnaucas (egl intsches ro-

montsch Andeer e Domat) da metter a disposiziun plaz per staziunar las rulottas. Era l'exposiziun en la casa dil marcau a Turitg ei in'enzenna positiva.

E quei ch'appartegn il vargau han ils Jenischs silmeins en casa federala in padrin potent. A caschun dalla sesida dils 29 da schaner 1990 cun ina delegaziun dils Jenischs ha cusseglier federal Flavio Cotti empermess da s'engaschar persunalmein

per eliminar la macla vergugnusa ella historia da nossa patria.

Novissimas retschercas lain supponer che era autras instituziuns ed uffecis — e buca mo l'ovra «affons dalla via» — han empruau d'extirpar la moda da viver dils Jenischs cun separar ils affons da lur famiglias. En tut quantan ins cun 2000 entochen 2500 affons pertuccai. Neras uras d'intercurir la causa da rudien.

Lu eis ei puspei stgir. Las gotas sgreflan en veta